

Jesu li i učenice učenici, a članovi aktiva nastavnika i nastavnice?

U školskim se udžbenicima autori često obraćaju učenicima riječima *dragi učenici, drage učenice* ili *dragi učenice, draga učenice*. Uz udžbenik se često objavljuje i *priručnik za nastavnike/nastavnice*. U rečenicama kojima se postavlja zadatak možemo čitati: *Jesi li ovoga ljeta bio/bila na moru., Opiši što si doživio/doživjela. Što je rečenica duža, problemi su veći. Možemo zamisliti rečenicu: Opiši što si doživio/doživjela kad si bio/ bila na natjecanju te objasni jesi li bio/bila uspješan/uspješna u rješavanju zadataka., Opiši svojega najboljeg prijatelja / svoju najbolju prijateljicu i reci što on/ona voli na tebi., Ta skupina obuhvaća učenike/učenice koji/koje nisu razvrstani/razvrstane u druge skupine. Jesu li takve rečenice potrebne? Mogu li se dosljedno primjenjivati ili autori udžbenika ipak u dužim rečenicama odustaju od dosljednosti uime razumljivosti i zdravoga razuma? Koji je uzrok pojavi takvih rečenica? Ne bi li bilo jednostavnije i razumljivije upotrijebiti rečenice: Opiši što si doživio kad si bio na natjecanju te objasni jesi li bio uspješan u rješavanju zadataka., Opiši svojega najboljeg prijatelja i reci što on voli na tebi., Ta skupina obuhvaća učenike koji nisu razvrstani u druge skupine?*

Navedeni problemi ne pojavljuju se samo u školskim udžbenicima te ih treba analizirati u širem kontekstu. Često se postavlja pitanje treba li u tekstovima (posebno zakonima, pravilnicima, natjecajima za posao itd.) navoditi imenice samo u muškome rodu ili i u muškome i u ženskome rodu. Trebamo li se u udžbeniku, na testovima, u razredu obraćati učenicima i učenicama, treba li u pravilniku govoriti o pravima zaposlenika i zaposlenica?

Navedeni su problemi prouzročeni usvajanjem *Zakona o ravnopravnosti spolova* koji je donesen 14. srpnja 2003. godine, a kojim se predviđa i sprječavanje diskriminacije u jeziku.

Međutim, ni u tome zakonu nije dosljedno provedeno načelo navođenja muškoga i ženskoga mocijskoga parnjaka i sintaktičke prilagodbe koja je nužna posljedica takva navođenja. U inačici zakona iz 2003. nalazimo npr. rečenicu: *Za pravobranitelja/ /icu i njegovog/njezinog zamjenika/icu može biti imenovan hrvatski državljanin/ka koji ima visoku stručnu spremu i koji je osobnim zalaganjem poznat javnosti u području zaštite ljudskih prava.*

Ista je rečenica djelomično prilagođena i usklađena u inačici iz 2008. i glasi: *Za pravobranitelja/icu i njegovog/njezinog zamjenika/icu može biti imenovan hrvatski državljanin/ka koji ima završen diplomski sveučilišni studij i koji/a je osobnim zalaganjem poznat/a javnosti u području zaštite ljudskih prava.*

U navedenim su rečenicama podcrtana mjesta na kojima zakon odstupa od načela dosljednoga navođenja muškoga i ženskoga lika i odgovarajućega usklađivanja svih rečeničnih dijelova. Navedena bi rečenica trebala glasiti: *Za pravobranitelja/ /icu i njegova/njezina zamjenika/icu može biti imenovan/a hrvatski/a državljanin/ka koji/a ima završen diplomski sveučilišni studij i koji/a je osobnim zalaganjem poznat/a javnosti u području zaštite ljudskih prava.*

.....
 Načelo da se u svim zakonskim tekstovima treba dosljedno voditi računa o ravnopravnoj uporabi mocijskih parnjaka negospodarno je i s jezičnoga stajališta neprihvatljivo jer bi prihvaćanje toga prijedloga proizvelo značenjsku i svaku drugu zbrku.
 .....

Međutim, treba napomenuti da je i takav tekst nedosljedan jer nije jasan kriterij ispisivanja onoga što dolazi iza znaka /. Ispisuje li se samo završetak (od prvoga nezajedničkog slova ili ponavljajući i posljednje zajedničko slovo) ili se ispisuje tvorbeni sufix? Jasno je da uz oblik *imenovan* treba stajati i *imenovana*, ali treba li ispisati čitav oblik ili samo *-a* (ili *-ana*)? Kako postupiti u slučajevima kao što su *državljanin/ /državljanica* u kojima se nastavak *-ka* ne dodaje na čitav muški lik nego na osnovu *državljan-?* Jasno je da bi tako prilagođen tekst bio ne samo nečitak i nerazumljiv, nego ga ni školovani lektori ne bi znali dosljedno jezično

urediti. Težimo li razumljivosti zakonskoga teksta, navedena bi rečenica trebala glasiti: *Za pravobranitelja i njegova zamjenika može biti imenovan hrvatski državljani koji ima završen diplomski sveučilišni studij i koji je osobnim zalaganjem poznat javnosti u području zaštite ljudskih prava.*

Navedeno načelo navođenja i muškoga i ženskoga lika nije provedeno ni u Ustavu Republike Hrvatske, npr.: *Hrvatski sabor ima najmanje 100, a najviše 160 zastupnika ... U slučaju kraće spriječenosti uslijed odsutnosti, bolesti ili korištenja godišnjeg odmora, Predsjednik Republike može povjeriti predsjedniku Hrvatskoga sabora da ga zamjenjuje.*

Načelo da se u svim zakonskim tekstovima treba dosljedno voditi računa o ravnopravnoj uporabi mocijskih parnjaka negospodarno je i s jezičnoga stajališta neprihvatljivo jer bi prihvaćanje toga prijedloga proizvelo značenjsku i svaku drugu zbrku.

Na stranici Hrvatske udruge školskih knjižničara (<http://www.husk.hr/registracija/> /zasto-postati-clanclanica-hrvatske-udruge-skolskih-knjiznicara/) možemo pročitati naslov *Zašto postati član/članica Hrvatske udruge školskih knjižničara?!* te u tome članku čitamo i rečenicu: *Od kada se nalazim na funkciji predsjednice Hrvatske udruge školskih knjižničara, a ranije dok sam bila njena dopredsjednica i radila u marketinškom timu, povremeno sam čula od predsjednika ili predsjednica podružnica da kolege/ /kolegice školski knjižničari i knjižničarke postavljaju pitanje: *Zašto postati član/članica**

Hrvatske udruge školskih knjižničara? Kad bismo navedeni tekst željeli urediti prema gornjim načelima, naišli bismo na sljedeće nedoumice: Može li se govoriti o funkciji predsjednice ili je funkcija uvijek funkcija predsjednika? Zašto piše predsjednik ili predsjednica, a kolega/kolegica? Usto treba primijetiti da u tekstu umjesto *školski knjižničari i knjižničarke*, ako se načelo želi dosljedno provesti, treba *školski knjižničari i školske knjižničarke* ili *školski knjižničari / školske knjižničarke*. Pri tome treba obratiti pozornost na to da se dosljedno primijeni pravopisno načelo prema kojemu se ispred i iza kose crte ne pojavljuje bjelina ako odjeljuje po jednu riječ sa svake strane (*predsjednik/predsjednica*), a pojavljuje se ako se barem s jedne strane nalazi višerječni naziv (*dva člana /dvije članice*).

Kosa crta (/) pravopisni je znak koji se ovisno o tome između kakvih se jedinaca nalazi može pisati s bjelinama s objiju strana ili bez njih. Kosa crta bez bjelina piše se između dviju riječi: *učitelj/učiteljica, učenik/učenica, student/studentica, ravnatelj/ravnateljica, nastavnik/nastavnica, profesor/profesorica, analitičar/analitičarka onečišćenja zraka, blagajnik/blagajnica u prodavaonici*, a kosa se crta s bjelinama piše između dviju sastavnica od kojih je barem jedna višerječna: *liječnik specijalist / liječnica specijalistica, strojarski tehničar / strojarska tehničarka, javni bilježnik / javna bilježnica*.
prema *Hrvatski pravopis*. 2013. Ur. Željko Jozić i dr. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb: 107–108.

U tekstovima koje često dobivamo na lekturu navode se mocijski parnjaci, ali ostatak rečenice tomu uglavnom nije prilagođen ili je prilagodba tek djelomična i nedosljedno provedena. Kad bismo dosljedno proveli sve što je potrebno, tekstovi bi često bili posve nerazumljivi. Navodimo samo nekoliko primjera:

u tekstu piše	trebalo bi (prema načelu dosljednoga navođenja mocijskih parnjaka)
Ova skupina obuhvaća direktore/direktorice poslovnih i administrativnih jedinica koji nisu razvrstani.	Ova skupina obuhvaća direktore/direktorice poslovnih i administrativnih jedinica koji/koje nisu razvrstani/razvrstane.
direktori/rukovoditelji	direktori/direktorice / rukovoditelji/rukovoditeljice
pomoćnik/pomoćnica prodavača u trgovinama	pomoćnik/pomoćnica prodavača/prodavačice u trgovinama

Da bismo iscrpnije jezično analizirali uočene probleme, trebamo razmotriti odnos između riječi kojima se označuje muškarac vršitelj radnje i žena vršiteljica radnje.

Ako se spol izriče sufiksom, odnosno ako od imenice za oznaku jednoga spola nastaje imenica za oznaku suprotnoga spola, npr.: *učitelj – učiteljica, ravnatelj – ravnateljica, učenik – učenica, učitelj – učiteljica, profesor – profesorica, nastavnik – nastavnica, student – studentica*, riječ je o mocijskoj tvorbi. Riječi (tvorenice) u tako nastalome paru samo označuju različit spol, možemo ih označiti s [+ muško] ili [+ žensko], a inače imaju isto značenje. Zovemo ih mocijskim parnjacima. Mocijskih je parnjaka najviše među profesijskim imenicama, s kojima je povezano i najviše normativnih problema, posebno u vezi s uporabom ženskoga mocijskog parnjaka koji se uglavnom tvori od svojega muškog mocijskog parnjaka. Imenice koje označuju vršiteljicu radnje najčešće se tvore sufiksima *-ica, -ka, -inja, -kinja*, a imenice kojima se označuje vršitelji radnje sufiksima *-ac, -ak*, rjeđe *-an*. Katkad se mocijskim parnjacima smatraju i leksički parovi, npr. *medicinski tehničar / medicinska sestra* ili *pisac/spisateljica*. Tvorbeni mocijski parnjaci (mocijski parnjaci u užemu smislu) mogu biti pravi i nepravi. Kod pravoga mocijskog parnjaka postoji izravna tvorbeni veza među članovima mocijskoga para (npr. *učitelj – učiteljica*), a kod nepravih tvorbenih parnjaka ta je veza neizravna (npr. *nastavnik – nastavnica, sudac – sutkinja, ronilac – roniteljica*).

Hrvatski su jezikoslovci već poodavno, jer ih je na to prisiljavala logika i gramatika hrvatskoga standardnog jezika, dali puno pravo građanstva ženskim mocijskim parnjacima (jer se imenice ženskoga roda najčešće tvore od imenica muškoga roda), pa su se tako počeli uvoditi i stvarni i mogući (potvrđeni i sustavno načinjeni) nazivi vršiteljica radnje, nositeljica zvanja, zanimanja i nositeljica osobina, nazivi stanovnica, sljedbenica i pripadnica pokreta, pravaca itd. Ograničenja u tvorbi i uporabi ženskih mocijskih parnjaka uglavnom su jezične (tvorbene) naravi jer postojećim tvorbenim uzorcima nije uvijek moguće načiniti ženski parnjak od muškoga (*kupac, pisac, ribič*). Rijetko su izvanjezične naravi: biološke (*rodilja, dojlja*) ili povijesno-sociološko-religijske (*dadilja, babica, biskup, župnik, imam, rabin*).

Imenica muškoga roda kojom se označuje vršitelj radnje obuhvaća i osobe ženskoga i osobe muškoga spola. Ako postavimo pitanje: *Koliko u vašemu razredu ima učenika? Koliko u vašoj školi ima profesora?, Tko je ravnatelj vaše škole?*, podcrtane se riječi odnose na muškarce i/ili na žene. Aktiv nastavnika obuhvaća i nastavnike i nastavnice, a članovi su *Društva profesora i učitelja hrvatskoga jezika* i profesori i profesorice i učitelji i učiteljice.

U skladu s time i rječnička obradba u *Školskome rječniku hrvatskoga jezika* izgleda ovako:

náštāvnik *im. m.* <G *náštāvnikā*, V *náštāvniče*; *mn.* N *náštāvnići*, G *náštāvnikā*> osoba koja vodi nastavu [~ *hrvatskoga jezika*; *sveučilišni* ~]

náštāvnicā *im. ž.* <G *náštāvnicē*; *mn.* N *náštāvnicē*, G *náštāvnicā*> žena koja vodi nastavu [~ *hrvatskog jezika*; *sveučilišna* ~]

učeník *im. m.* <G *učeníka*, V *učeníče*; *mn.* N *učeníći*, G *učeníkā*>
1. osoba koja uči, koja pohađa osnovnu ili srednju školu; **sinonimi:** đak, školarac **2.** osoba koja uči od koga i slijedi njegov nauk; **sinonim:** sljedbenik

učenicā *im. ž.* <G *učenicē*; *mn.* N *učenice*, G *učenicā*> **1.** ženska osoba koja uči, koja pohađa osnovnu ili srednju školu; **sinonim:** školarica **2.** žena koja uči od koga i slijedi njegov nauk; **sinonim:** sljedbenica

učitelj *im. m.* <G *učitelja*; *mn.* N *učitelji*, G *učiteljā*> **1.** osoba koja vodi nastavu u osnovnoj školi **2.** osoba koja komu prenosi kakva znanja ili ga poučava kakvim vještinama [~ *skijanja*; ~ *vožnje*]

učiteljica *im. ž.* <G *učiteljicē*; *mn.* N *učiteljice*, G *učiteljicā*>
1. žena koja vodi nastavu u osnovnoj školi **2.** žena koja komu prenosi kakva znanja ili ga poučava kakvim vještinama [~ *skijanja*; ~ *vožnje*]

Školski rječnik hrvatskoga jezika. 2012. Ur. Lana Hudeček i Milica Mihaljević. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje i Školska knjiga. Zagreb.

Muški se rod kao opći rod upotrebljava u apstraktnoj komunikaciji (npr. u natječajima) i to u prvome redu u pravnim tekstovima, npr. *Prava su zaposlenika...* (prema *Hrvatskome jezičnom savjetniku*, str. 88.).

Još se veći problemi pojavljuju ako je potrebno dva slična zanimanja ili funkcije odijeliti kosom crtom, npr. *direktori/rukovoditelji*. U tome bi slučaju trebalo pisati *direktori/direktorice / rukovoditelji/rukovoditeljice*. Problemi se pojavljuju i u zanimanjima ili funkcijama kao što su *pomoćnik voditelja prodaje* i *vršitelj dužnosti ravnatelja*. Bi li tu onda trebao pisati *pomoćnik/pomoćnica voditelja/voditeljice prodaje* ili *vršitelj/vršiteljica dužnosti ravnatelja/ravnateljice*?

Postoje i dvorječna zanimanja, npr. *ličilac lakirer*. Takva bi se zanimanja u skladu s navedenim načelom uvijek trebala navoditi kao četverorječni niz *ličilac/ličiteljica lakirer/lakirerica*, što se naravno nikada ne radi.

Ako je žena vršiteljica koje dužnosti, treba pisati ovako:

NE	DA
v.d. ravnateljice	v. d. ravnatelja ili vršiteljica dužnosti ravnatelja
v.d. direktorice	v. d. direktora ili vršiteljica dužnosti direktora
vršitelj dužnosti ravnatelja/ravnateljice	vršiteljica dužnosti ravnatelja

Dakle, Josipa Horvat vršiteljica je dužnosti ravnatelja, a Josip Horvat vršitelj je dužnosti ravnatelja.

Kad je riječ o konkretnoj ženi, npr. na posjetnici, u diplomi, u dopisu, na pločici na vratima ureda, treba upotrebljavati imenicu ženskoga roda, npr.:

Ana Petrović, ravnateljica	Marija Petrović, profesorica hrvatskoga jezika
Mirjana Horvat, defektologinja	Marta Ljubić, liječnica
Nina Kovačević, pedagoginja	Barbara Kovač, računovotkinja

Iz svega rečenog možemo zaključiti da u hrvatskome standardnom jeziku, barem što se tiče tvorbe i uporabe ženskih mocijskih parnjaka, nema jezične nejednakosti spolova. Međutim, ima mnogo jezičnih nejasnoća povezanih s nekritičkim provođenjem *Zakona o ravnopravnosti spolova*.

Uzevši u obzir sve navedeno možemo zaključiti da pri navođenju naziva za ženu vršiteljicu radnje treba voditi računa o sljedećemu:

1. Treba razlikovati gramatički rod i spol. Imenica muškoga roda kojom se označuje vršitelj radnje obuhvaća i osobe ženskoga i osobe muškoga spola.
2. Muški se rod kao opći rod upotrebljava u apstraktnoj komunikaciji (npr. u natječajima) i to u prvome redu u normativnim i pravnim tekstovima, npr. *Prava su zaposlenika...* Žena može biti vršiteljica koje dužnosti kao što muškarac može biti vršitelj dužnosti, ali sama se dužnost ne odnosi ni na konkretnoga muškarca ni na konkretnu ženu, pa se uvijek navodi u muškome rodu.
3. Kad je riječ o konkretnoj ženi, treba upotrebljavati ženski lik zanimanja, dakle: Ana Horvat, *pomoćnica direktora*; Maja Novak, *inženjerka prodaje*; Iva Petrović, *komercijalistica*; Nada Kovačević, *voditeljica projekta*; Marija Marić, *vršiteljica dužnosti direktora ili v. d. direktora*; Mira Pavić, *učiteljica* itd.

Kako od nekih muških likova izvesti odgovarajuće ženske, pitanje je o kojemu će biti više riječi u kojemu od idućih brojeva *Hrvatskoga jezika*.